

8. REAKČNÍ KINETIKA

Základní úlohou reakční kinetiky je stanovení rychlostní konstanty a řádu reakce. Tyto údaje lze stanovit, známe-li průběh koncentračních změn jednotlivých reagujících látek v čase. Obecné závislosti koncentrací reagujících látek na čase pro jednotlivé typy reakcí lze získat integrací základních diferenciálních rovnic.

Pro reakci 1. řádu

je reakční rychlost vyjádřena rovnicí

$$v = -\frac{dc_A}{dt} = \frac{dx}{dt} = k_1 c_A = k_1 (a - x) \quad (8.2),$$

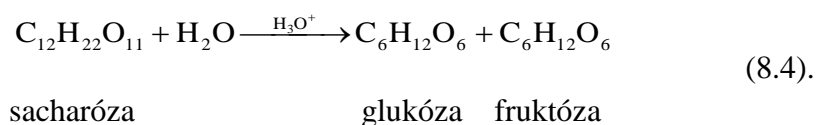
kde c_A je okamžitá koncentrace výchozí látky A, a je počáteční koncentrace látky A, x je úbytek koncentrace látky A během reakce a k_1 (s^{-1}) je rychlostní konstanta reakce 1. řádu. Integrací rovnice (8.2) v mezích $t=0$ až t , $x=0$ až x dostaneme výraz pro výpočet okamžité koncentrace výchozí látky A v libovolném okamžiku reakce:

$$c_A = a \cdot \exp[-k_1 t] \quad (8.3).$$

Při reakci 1. řádu je možno brát teoreticky kterýkoliv čas za počáteční. Pro výpočty jsou důležitá data získaná na začátku reakce zhruba pro $c_A > a/4$, kterých by mělo být alespoň 10. Pokud máme k dispozici data pouze z konce reakce ($c_A < a/4$), je zde pokles c_A téměř lineární funkcí času a získaná data jsou obtížně vyhodnotitelná.

8.A) KINETICKÉ SLEDOVÁNÍ INVERZE SACHAROZY

Inverzí sacharózy rozumíme její štěpení ve vodném roztoku za přítomnosti kyseliny na glukózu a fruktózu podle rovnice:

Tato reakce je sice reakcí bimolekulární, ale vzhledem k tomu, že kyselina, která působí jako katalyzátor, se reakcí nespotřebovává, a voda je ve značném nadbytku, lze ji považovat za reakci 1. řádu:

$$v = -\frac{dc_A}{dt} = k_1 \cdot c_A \quad (8.5),$$

kde c_A je koncentrace sacharózy a k_1 rychlostní konstanta reakce. Vzhledem k nadbytku jednoho reaktantu – vody – lze kinetický popis zjednodušit na kinetiku 1. řádu. Inverze sacharózy je tedy opět příkladem reakce pseudomonomolekulární.

Rychlost nekatalyzované reakce bude

$$v_0 = k_0 \cdot c_A \quad (8.6).$$

Dostatečně rychle tato reakce probíhá pouze za přítomnosti H_3O^+ iontů, jako reakce kyselě katalyzovaná.

$$v_K = k'_k \cdot c_A \quad (8.7).$$

Celková rychlost je součtem obou rychlostí

$$v = v_0 + v_K = (k_0 + k'_k) \cdot c_A \quad (8.8),$$

rychlostní konstanta kyselě katalyzované hydrolyzy k'_k však závisí lineárně na koncentraci H_3O^+ iontů:

$$v = v_0 + v_K = (k_0 + k'_k \cdot c_{H_3O^+}) \cdot c_A \quad (8.9).$$

Při konstantní koncentraci H_3O^+ iontů lze celou závorku považovat za rychlostní konstantu 1. řádu a ztotožnit s k_1 ze vztahu (8.5). Pokud bychom studovali závislost rychlosti na koncentraci H_3O^+ iontů, bylo by nutné uvažovat i vliv iontové síly, neboť koncentrace H_3O^+ iontů jsou v tomto případě relativně vysoké.

Úhel otočení roviny polarizovaného světla α je při konstantní tloušťce vrstvy roztoku l (délka kyvety) přímo úměrný koncentraci opticky aktivní látky:

$$\alpha = [\alpha]_{\lambda}^t \cdot c \cdot l \quad (8.10),$$

kde konstanta úměrnosti $[\alpha]_{\lambda}^t$ je tzv. specifická otáčivost (úhel otočení roviny polarizovaného světla při jednotkové koncentraci dané opticky aktivní látky a při jednotkové tloušťce vrstvy roztoku, jímž polarizované světlo prochází). Specifická otáčivost je charakteristickou

konstantou každé opticky aktivní látky závislou pouze na teplotě a vlnové délce použitého světla.

Pro sledování rychlosti reakce využijeme skutečnosti, že jednotlivé reakční složky různě stáčí roviny polarizovaného světla (viz

Tabulka 8-1). Úhel otočení roviny polarizovaného světla v reakční směsi s časem klesá do záporných hodnot, neboť otáčivost vznikající fruktózy je v absolutní hodnotě větší než otáčivost glukózy. Protože jsou však oba produkty stále v ekvimolárním poměru, jsou v roztoku jakoby jen dvě složky (reaktant a produkt), lišící se v hodnotě specifické otáčivosti. Přitom jsou tyto složky spolu svázány bilanční rovnicí probíhající chemické reakce. Je zde tedy zachován stejný formalismus jako v předešlé úloze (**Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.** na str. **Chyba! Záložka není definována.**). Okamžitý úhel otočení roviny polarizovaného světla α lze proto vyjádřit za pomoci hodnot úhlu otočení na počátku reakce α_0 (roztok sacharózy) a na konci reakce α_∞ (roztok ekvimolární směsi glukózy a fruktózy) jako funkci doby reakce t :

$$\alpha = (\alpha_0 - \alpha_\infty) \cdot \exp[-k_1 t] + \alpha_\infty \quad (8.11),$$

resp. k_1 vyjádřit:

$$k_1 = \frac{1}{t} \cdot \ln \frac{\alpha_0 - \alpha_\infty}{\alpha - \alpha_\infty} \quad (8.12).$$

Tabulka 8-1 Specifická otáčivost látek

Látka	sacharóza	fruktóza	glukóza
$[\alpha]_D^{20}/\text{deg}$	+66,6	-93,0	+52,7

Úkol: Stanovte rychlostní konstantu inverze sacharózy.

Experimentální vybavení: Polarimetr, zdroj monochromatického světla (sodíková výbojka), roztok sacharózy o koncentraci $25\text{g}/100\text{ cm}^3$, $2\text{ mol}\cdot\text{dm}^{-3}$ HCl, roztok „ α_∞ “ (odpovídá roztoku po úplně proběhlé reakci), kádinka o objemu 50 cm^3 , pipeta.

Pracovní postup: 20 cm^3 základního roztoku sacharózy smícháme v kádince s 20 cm^3 roztoku HCl, spustíme stopky, roztokem naplníme kyvetu polarimetru o délce 20 cm a odečteme úhel otočení. Další úhly odečítáme zhruba v 5 minutových (5x), pak 10 minutových (5x) a 20 minutových (5x) intervalech. Nečekáme až do konce reakce, neboť trvá příliš dlouho a změříme roztok označený „ α_∞ “.

Vyhodnocení: Hodnoty času a úhlu a zapíšeme do tabulky a sestojíme graf závislosti $\alpha = f(t)$. Máme-li k dispozici PC a vhodný software, provedeme nelineární regresi α (vysvětlovaná proměnná) proti t (vysvětlující proměnná), podle rovnice (8.11), jejíž platnost předpokládáme. Neznámými parametry zde jsou rychlostní konstanta k_1 , úhel v čase $t = 0$ (při smíchání roztoku) α_0 a za neznámou je vhodné považovat i úhel na konci reakce α_∞ .

Orientační výsledek je možno získat i výpočtem průměrné rychlostní konstanty ze vztahu (8.12) ze všech (s výjimkou prvního a posledního, příp. více „posledních“) bodů. Zde je však nutné za okamžik počátku reakce považovat čas změření prvního úhlu, tento úhel za α_0 a čas $t = 0$. Časy všech ostatních bodů je nutné korigovat vzhledem k tomuto času. Za úhel α_∞ je nutno dosadit experimentálně zjištěnou hodnotu (roztok „ α_∞ “).